PREDGOVOR: JEZIČNO FORTIFICIRANJE „PREDZIĐA KRŠĆANSTVA“

Ova je knjiga rezultat znanstvenoga projekta „Arhitektonska kultura ranonovovjekovnoga istočnog Jadrana“ (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult), koji je financiralo Europsko istraživačko vijeće, a koji sam imala čast voditi pri Sveučilištu Ca' Foscari u Veneciji. Projekt je imao za cilj sveobuhvatno proučiti arhitektonsku kulturu istočnog Jadrana između 15. i 18. stoljeća u kontekstu značajnih transformacija koje su obilježile ovo razdoblje. Naime, podjele i ratne tenzije između Mletačke Republike, Dubrovačke Republike, Habsburške Monarhije (koja je od 1526. uključivala i Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo) te Osmanskoga Carstva rezultirale su rascjepkanim političkim ali i jezičnim, konfesionalnim i kulturnim krajolikom. Istočnojadranski prostor živio je kao arhipelag, u kojem su ne samo otočni već i uzobalni gradovi bili izolirani od svojih zaleđa, te čvrsto zatvoreni u prstene zidina i sustava utvrda. Upravo su ova obrambena graditeljska ostvarenja danas prepoznata kao jedinstvena i inovativna rješenja europske vrijednosti.

Unatoč nesumnjivome značaju ove kompleksne ranonovovjekovne arhitektonske produkcije, njezino je znanstveno proučavanje uvjetovano državnim podjelama kasnijih stoljeća, s paralelnim historiografijama mahom temeljenim na nacionalnim paradigmama ili pak isuviše pojednostavljenom odnosu središta i periferije. Kako bi se ti izazovi prevladali, projekt *AdriArchCult* okupio je međunarodni tim znanstvenika koji je blisko surađivao istražujući splet problema koji čine arhitektonsku kulturu regije. Na polju istraživanja vojne arhitekture, uz doktorski rad Karle Papeš pod naslovom *Military Architecture between Theory and Practice in the Early Modern Eastern Adriatic* koji je obranjen 2024. godine kao interdisciplinarni dvojni doktorat na Sveučilištu Ca' Foscari u Veneciji i na Sveučilištu u Zagrebu, na kojem se djelomično temelji ova knjiga, među rezultatima projekta je i novo kritičko izdanje knjige *La macchina territoriale* Ennia Concine (Officina libraria, Firenca, 2024., urednik Alberto Pérez Negrete). Uz to, vojno-graditeljske aspekte ranonovovjekovnoga Zadra obrađuje knjiga Larisa Borića *Stones of Zadar. The Capital of Venetian Dalmatia* (Brepols, Turhout, 2025.), a dotiče ih se na primjeru Splita i knjiga Petra Strunje *Splitski lazaret i trgovačka skala* (FF Press, Zagreb, 2022.). Pitanja pak cirkuliranja traktata o arhitekturi i srodnim disciplinama na istočnome Jadranu obrađuje djelo Cristiana Guarneria *Circulation, Use, Impact The Consumption of Architectural Books in the Early Modern Eastern Adriatic* (Brepols, Turhout, 2025.).

Sistematizacija istraživanja na projektu provedena je kroz četiri međusobno povezane domene. Prva se odnosila na arhitekturu kao izraz teritorijalizacije, analizirajući njezinu povezanost sa stvaranjem teritorija kao političkog prostora i ulogu koju je odigrala u izgradnji identiteta i naglašavanju razlika unutar sekularne sfere. Druga se

domena odnosila na utjecaj vjerskih transformacija, istražujući kako su dolazak islama i protureformacija preoblikovali sakralni arhitektonski krajolik unutar sve složenijega konfesionalnog mozaika regije. Treća se fokusirala na cirkulaciju arhitektonskoga znanja, istražujući sudjelovanje istočnoga Jadrana u europskoj intelektualnoj razmjeni, osobito kroz proučavanje antičkoga nasljeđa i kolanje arhitektonskih traktata i srodnih tekstova. Posljednja domena obuhvaćala je arhitektonsku praksu, identificirajući aktere, mreže i čvorišta koji su oblikovali organizacijske aspekte gradilišta, tržište materijala te stvaranje i razmjenu iskustvenog znanja o gradnji.

Ovakva je impostacija, koja naglašava značenje podjela ali i međusobnoga prekograničnog odmjeravanja koji su u korijenu opstanka urbane dimenzije ovih prostora, omogućila redefiniranje ranonovovjekovnoga istočnog Jadrana kao jedinstvene zone kontakata i razmjene, odnosno jedinstvenoga dinamičnog arhitektonskog tržišta koje je djelovalo u višedržavnom, višejezičnom i višekonfesionalnom okruženju. Time je projekt AdriArchCult osvijetlio arhitektonsku kulturu ranonovovjekovnoga istočnog Jadrana iz novoga očišta, naglašavajući njezinu dinamičnost i integriranost u šire europske kulturne i intelektualne tokove.

Knjiga Karle Papeš *Povijesni nazivi fortifikacijske arhitekture u Hrvatskoj* nalazi se na sjecištu opisanih istraživačkih domena, razmrsujući historiografsko i povijesno istraživačko pitanje komunikacije i kolanja znanja o vojnoj arhitekturi u hrvatskim povijesnim zemljama. Fortifikacije su, naime, najzorniji izraz teritorijalizacije pojedinih država prisutnih na analiziranome području, a upravo su 15. i 16. stoljeće odlučujuće razdoblje njihove modernizacije uvjetovane usavršavanjem i sve širom primjenom vatrenog oružja. O tome svjedoče brojne i inovativne utvrde na području povijesnih hrvatskih zemalja. Očekivano, znanje geometrije, balistike, strategije i metoda projektiranja utvrda, zabilježeno u vidu traktata, postaju dio obrazovanja ne samo profesionalnih vojnih inženjera već i šire gledano viših slojeva, posebno plemstva, iz čijih redova dolaze vojskovođe, kao što to zorno pokazuje Biblioteka obitelji Zrinski danas u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Pritom cirkulacija znanja i međusobna komunikacija postaju moguće zahvaljujući normativizaciji tehničkog crteža i rječnika termina kojima se opisuju pojedina uspješna rješenja, a novi će medij tiska pritom odigrati odlučujuću ulogu, višekratno ubrzavajući opisane procese, o čemu svjedoče brojni primjerci ranonovovjekovnih traktata o vojnoj arhitekturi i danas prisutni u knjižnicama širom Hrvatske. Konačno, istodobno se događa i procvat književnosti i leksikografije na hrvatskome jeziku, čime se pojavljuje i tiskani jezični korpus koji omogućava uvid u jezičnu stvarnost koja nije zabilježena u poznatim teorijskim djelima o vojnoj arhitekturi, no moguće ju je pretpostaviti na temelju brojnosti govornika hrvatskog jezika u onodobnim vojnim postrojbama i među aktivnim graditeljima širom regije.

Stoga je istraživanje Karle Papeš obuhvatilo kako historiografsku, tako i povijesno-jezičnu dimenziju, spretno se koristeći kako metodama povijesti umjetnosti, tako

i onima suvremene hrvatske leksikologije. Pritom je posebna osjetljivost pokazana prema realnim povijesnim okolnostima i prisutnosti pojedinih talijanskih i francuskih inženjera te blizini njemačkoga i mađarskoga vojnog kadra ali i turskih graditelja u hrvatskim povijesnim zemljama te je ispitan jezični upliv latinske tradicije, ali i svih citiranih jezika. Time je u konačnici podcrtana višejezičnost kao osnovna potka cirkuliranja vojnih znanja u hrvatskim povijesnim zemljama te je stvoren osnovni rječnički korpus fortifikacijskoga nazivlja na hrvatskom jeziku koji svoj temelj nalazi u dugom trajanju i sustavno izloženim književno-povijesnim, povijesno-umjetničkim te leksikografskim potvrdama.

Ova knjiga donosi znanstveno utemeljenu definiciju hrvatskih graditeljskih pojmova koji proizlaze iz povijesne uloge „predziđa kršćanstva“ – pojma kojim je papa Lav X. 1519. godine označio hrvatske zemlje kao ključnu obrambenu zonu Europe pred osmanskom ekspanzijom. Ovaj povijesni kontekst, u kojem se susreću jezik, politika i arhitektura, pruža temelje za dublje razumijevanje prostorne i kulturne slojevitosti hrvatske baštine.

prof. dr. sc. Jasenka Gudelj
Sveučilište Ca' Foscari u Veneciji